

O‘ZBEKISTON FVV TIZIMIDA OPERATIV-STRATEGIK BO‘G‘IN MENEJERLARINI TAYYORLASHNING TAKOMILLASHTIRILGAN MODELINI ISHLAB CHIQISH: AQSH TAJRIBASI VA MILLIY AMALIYOT

Dosanov Abdijapbar Askarovich

FVV Akademiyasi magistranti

E-mail: servis.com959@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston Favqulodda vaziyatlar vazirligi tizimida operativ-strategik bo‘g‘in menejerlarini tayyorlash masalalari AQSH tajribasi asosida tahlil qilinadi. Rahbar kadrlarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish, strategik rejalashtirish, idoralararo hamkorlik va amaliy mashg‘ulotlarga asoslangan takomillashtirilgan model taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: favqulodda vaziyatlar, operativ-strategik boshqaruv, menejer, rahbar kadrlar, FEMA, strategik rejalashtirish, boshqaruv kompetensiyalari, kasbiy tayyorgarlik.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы подготовки менеджеров оперативно-стратегического звена в системе Министерства по чрезвычайным ситуациям Узбекистана на основе опыта США. Предлагается усовершенствованная модель подготовки руководящих кадров, ориентированная на развитие управленческих компетенций, стратегическое планирование, межведомственное взаимодействие и практические учения.

Ключевые слова: чрезвычайные ситуации, оперативно-стратегическое управление, менеджер, руководящие кадры, FEMA, стратегическое планирование, управленческие компетенции, профессиональная подготовка.

Abstract: This article examines the preparation of operational-strategic managers within Uzbekistan’s Ministry of Emergency Situations, drawing on United States experience. It proposes an improved training model focused on managerial competencies, strategic planning, interagency coordination, practical exercises, and performance evaluation.

Keywords: emergencies, operational-strategic management, manager, senior personnel, FEMA, strategic planning, managerial competencies, professional training.

Kirish

Bugungi kunda favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularning oqibatlarini bartaraf etish tizimining samaradorligi nafaqat zamonaviy texnika va moddiy-texnik resurslarga, balki boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va amalga oshirishga mas’ul bo‘lgan rahbar kadrlarning kasbiy tayyorgarligiga ham bevosita bog‘liq. Tabiiy ofatlar, texnogen avariylar va boshqa yirik favqulodda vaziyatlar ko‘pincha bir vaqtning o‘zida bir nechta hudud, xizmat va tashkilot faoliyatini muvofiqlashtirishni talab etadi. Bunday sharoitda operativ vazifalarni bajarish bilan bir qatorda, uzoq muddatli maqsadlarni belgilash, resurslarni oqilona taqsimlash va turli idoralar faoliyatini yagona boshqaruv tizimiga birlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Operativ-strategik bo‘g‘in menejerlari favqulodda vaziyatlar sohasida boshqaruvning strategik maqsadlari bilan amaliy ijro jarayonlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlaydigan rahbarlardir. Ularning faoliyati xavflarni tahlil qilish, ustuvor vazifalarni belgilash, kuch va vositalardan foydalanishni rejalashtirish, idoralararo hamkorlikni tashkil etish hamda qabul qilingan qarorlarning natijalarini baholashni qamrab oladi. Shu sababli bunday menejerlarni tayyorlash tizimi faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasdan, murakkab boshqaruv vaziyatlarini tahlil qilish va amaliy topshiriqlarni bajarish imkonini ham yaratishi zarur.

AQSH tajribasi ushbu masalani o‘rganishda muhim manbalardan biri hisoblanadi. AQSH Federal favqulodda vaziyatlar boshqaruvi agentligi (FEMA) tarkibidagi National Disaster & Emergency Management University (NDEMU) favqulodda vaziyatlar menejerlarining kasbiy rivojlanishini bosqichma-bosqich tashkil etuvchi Emergency Management Professional Program dasturini amalga oshiradi. Mazkur dastur boshlang‘ich, ilg‘or va ijrochi rahbarlar darajasidagi tayyorgarlikni qamrab olib, strategik rejalashtirish, tanqidiy fikrlash va murakkab muammolarni boshqarish ko‘nikmalariga e’tibor qaratadi [1].

O‘zbekistonda ham favqulodda vaziyatlar sohasida malakali mutaxassislar va salohiyatli rahbar xodimlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 3-apreldagi PQ-123-son qarorida favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish, oliy ta’lim bilan maxsus kasbiy tayyorgarlik va malaka oshirishni uzviy bog‘lash, ilg‘or xorijiy tajribani joriy etish hamda rahbar xodimlarning malakasini oshirishga doir vazifalar belgilangan [2].

Adabiyotlar tahlili va metodologiya



Favqulodda vaziyatlarni boshqarish bo'yicha xalqaro tajriba boshqaruv kadrlarini izchil tayyorlash, kasbiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich rivojlantirish va nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash muhimligini ko'rsatadi. FEMAning NDEMU tizimi doirasidagi Emergency Management Professional Program dasturi favqulodda vaziyatlar sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislarning kasbiy rivojlanishi uchun uzluksiz ta'lim asoslarini taklif etadi. Dasturda uchta asosiy daraja mavjud: National Emergency Management Basic Academy - Favqulodda vaziyatlarni boshqarish bo'yicha boshlang'ich tayyorgarlik akademiyasi, National Emergency Management Advanced Academy - Favqulodda vaziyatlarni boshqarish bo'yicha ilg'or tayyorgarlik akademiyasi va National Emergency Management Executive Academy - Favqulodda vaziyatlarni boshqarish bo'yicha oliy rahbar kadrlar akademiyasi. Birinchi daraja boshlang'ich kasbiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishga, ikkinchisi murakkab kasbiy masalalarni o'zlashtirishga, uchinchisi esa strategik va ijrochi rahbarlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan [1].

Ushbu tajribaning muhim jihati - rahbar kadrlarni bir xil o'quv dasturi asosida tayyorlash o'rniga, ularning kasbiy tajribasi va boshqaruv mas'uliyatiga muvofiq tabaqalashtirilgan tayyorgarlikni tashkil etishdir. Operativ-strategik bo'g'in menejerlari uchun strategik rejalashtirish, murakkab vaziyatlarni tizimli tahlil qilish, tashkilotlararo muvofiqlashtirish va natijadorlikni boshqarish alohida ahamiyatga ega. O'zbekistonning 2026-yil 3-apreldagi PQ-123-son qarori milliy tizimda kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirishni takomillashtirish uchun muhim me'yoriy asos bo'lib xizmat qiladi. Qarorda ta'limning nazariy va amaliy tarkibiy qismlarini uyg'unlashtirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish hamda favqulodda vaziyatlar davlat tizimiga kiruvchi tashkilotlar uchun malakali kadrlar tayyorlashga e'tibor qaratilgan [2]. Shu bilan birga, xorijiy tajribani milliy amaliyotga tatbiq etishda AQSHdagi tashkiliy tuzilma yoki o'quv dasturlarini aynan ko'chirish maqsadga muvofiq emas. Ularni O'zbekistonning vakolatlar taqsimoti, boshqaruv pog'onalari, normativ-huquqiy talablari, hududiy xavf xususiyatlari va mavjud ta'lim infratuzilmasiga moslashtirish lozim.

Maqolani tayyorlashda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, me'yoriy hujjatlarni o'rganish, umumlashtirish va konseptual modellash usullaridan foydalanildi. Qiyosiy tahlil orqali AQSHning FEMA/NDEMU tizimidagi rahbar kadrlarni tayyorlashning asosiy xususiyatlari O'zbekiston FVV tizimining kadrlar tayyorlash



bo'yicha belgilangan vazifalari bilan solishtirildi. Tizimli yondashuv operativ-strategik menejerlarni tayyorlash jarayonini o'zaro bog'langan bosqichlar, o'quv modullari, amaliy mashg'ulotlar va baholash mexanizmlaridan iborat yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi. Konseptual modellashtirish asosida taklif etilayotgan modelning tarkibiy qismlari, ularning o'zaro aloqasi va joriy etish ketma-ketligi belgilandi. Shuni ta'kidlash kerakki, mazkur maqola hujjatlar tahlili va konseptual model ishlab chiqishga asoslangan. Modelning samaradorligi amaliyotda to'liq sinovdan o'tkazilgan deb da'vo qilinmaydi. Uni empirik tasdiqlash uchun keyingi bosqichda ekspert baholashlari, o'quv mashg'ulotlari natijalari va tegishli boshqaruv ko'rsatkichlarini tahlil qilish zarur.

Natijalar

O'rganilgan manbalar asosida AQSH tajribasining O'zbekiston FVV tizimi uchun ahamiyatli bo'lgan bir necha jihatlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchidan, rahbar kadrlarning kasbiy rivojlanishi bosqichma-bosqich tashkil etiladi. FEMAning NDEMU tizimida boshlang'ich, ilg'or va ijrochi rahbarlar darajasidagi akademiyalar mavjudligi menejerlarni kasbiy tajribasi va mas'uliyat darajasiga mos ravishda tayyorlash imkonini beradi [1]. Ikkinchidan, ijrochi rahbarlar tayyorgarligida strategik rejalashtirish, tanqidiy fikrlash va murakkab real vaziyatlarni boshqarishga alohida e'tibor qaratiladi. Bu yondashuv operativ-strategik menejerlarning faqat amaldagi vazifalarni bajarishi emas, balki uzoq muddatli maqsadlar va resurslar taqsimotini ham hisobga olishini nazarda tutadi. Uchinchidan, kasbiy tayyorgarlikning mazmuni favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularga tayyorlanish, javob qaytarish va oqibatlarini bartaraf etish kabi o'zaro bog'langan vazifalarni qamrab olishi kerak. Bunda rahbarning qarorlari alohida bo'linma faoliyati bilangina cheklanmasdan, turli xizmatlar va tashkilotlar faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkinligi hisobga olinadi. To'rtinchidan, o'quv natijalarini aniq mezonlar asosida baholash zarur. Menejerning tayyorgarligini faqat nazariy testlar bilan o'lchash yetarli emas. Strategik reja ishlab chiqish, resurslarni taqsimlash, idoralararo hamkorlikni tashkil etish va mashq yakunlari bo'yicha hisobot tayyorlash kabi amaliy topshiriqlar ham baholanishi lozim.

Mazkur jihatlar O'zbekiston FVV tizimida operativ-strategik menejerlarni tayyorlash uchun moslashtirilgan model ishlab chiqishga asos bo'la oladi. Tadqiqot natijasida O'zbekiston FVV tizimi uchun besh o'zaro bog'langan tarkibiy qismdan iborat konseptual model taklif etiladi. 1. Ehtiyojlarni aniqlash va kasbiy



kompetensiyalarni belgilash. Ushbu bosqichda tegishli lavozimlarning vazifalari, boshqaruv vakolatlari va javobgarlik doirasi tahlil qilinadi. Shundan kelib chiqib, har bir lavozim uchun zarur bo'lgan strategik rejalashtirish, resurslarni boshqarish, tezkor axborotni tahlil qilish, idoralararo muvofiqlashtirish va natijalarni baholash kompetensiyalari belgilanadi. 2. Tabaqalashtirilgan o'quv dasturini shakllantirish. Dastur menejering lavozimi va kasbiy tajribasiga muvofiq tuziladi. Uning tarkibiga strategik boshqaruv, favqulodda vaziyatlar xavfini baholash, operativ rejalashtirish, moddiy-texnik resurslarni taqsimlash, huquqiy asoslar, axborot almashinuvi va idoralararo hamkorlik modullari kiritiladi. 3. Amaliy va ssenariyli mashg'ulotlarni tashkil etish. Tinglovchilar zilzila, suv toshqini, yirik yong'in yoki bir nechta hududni qamrab oluvchi favqulodda vaziyatlar ssenariylari asosida boshqaruv topshiriqlarini bajaradilar. Mashg'ulotlar davomida vaziyatni baholash, ustuvor vazifalarni belgilash, kuch va vositalarni taqsimlash, xizmatlar faoliyatini muvofiqlashtirish va qarorlar ijrosini nazorat qilish ko'nikmalari baholanadi. 4. Idoralararo hamkorlik va boshqaruv amaliyotini integratsiyalash. FVVning tegishli tuzilmalari bilan bir qatorda, vakolatiga qarab mahalliy hokimliklar, sog'liqni saqlash, ichki ishlar, transport va boshqa tegishli tashkilotlar ishtirokidagi mashg'ulotlar tashkil etiladi. Bunda axborot almashinuvi, vazifalarni taqsimlash va umumiy maqsadlar asosida harakat qilish tartiblariga e'tibor qaratiladi. 5. Natijalarni baholash va uzluksiz kasbiy rivojlanish. O'quv jarayoni yakunida nazariy bilimlar, amaliy topshiriqlar, mashg'ulot natijalari va ishlab chiqilgan boshqaruv hujjatlari baholanadi. Baholash xulosalari keyingi o'quv dasturlarini takomillashtirish va individual kasbiy rivojlanish rejasini belgilashda qo'llanadi.

Taklif etilayotgan modelning umumiy tuzilishi quyidagicha ifodalanadi: Kasbiy ehtiyojlarni aniqlash → Kompetensiyalarni belgilash → Tabaqalashtirilgan ta'lim → Amaliy mashg'ulotlar → Natijalarni baholash → Uzluksiz takomillashtirish. Ushbu ketma-ketlik tayyorgarlik jarayonining barcha bosqichlarini bir-biriga bog'laydi. Baholash natijalari yangi o'quv ehtiyojlarini aniqlash uchun qayta ishlatilishi sababli model yopiq takomillashtirish sikli sifatida ishlashi mumkin. Modelni amaliyotga joriy etishda uning samaradorligini aniqlash uchun o'lchanadigan ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish zarur. Quyidagi mezonlar taklif etiladi:

Baholash yo'nalishi	Asosiy ko'rsatkichlar
--------------------------------	------------------------------



Strategik rejalashtirish	Rejaning to‘liqligi, maqsad va vazifalarning aniqligi, xavflar hisobga olinganligi
Qaror qabul qilish	Qarorning belgilangan vaqt ichida ishlab chiqilishi va amaldagi talablar bilan muvofiqligi
Resurslarni boshqarish	Kuch va vositalarni ehtiyojlarga muvofiq taqsimlash, resurslardan foydalanish samaradorligi
Idoralararo hamkorlik	Axborot almashinuvi, vazifalar taqsimoti va hamkorlik tartiblariga rioya etilishi
Amaliy tayyorgarlik	Ssenariyli mashg‘ulotlar topshiriqlarining bajarilishi va aniqlangan kamchiliklarning bartaraf etilishi
Boshqaruv hujjatlari	Operativ reja, vazifalar taqsimoti va yakuniy hisobotlarning sifati

Ko‘rsatkichlarning aniq vazni, baholash shkalasi va minimal talab darajasi tegishli mutaxassislar ishtirokidagi ekspert baholash orqali belgilanishi kerak. Hozirgi bosqichda mazkur jadval modelni amaliyotda sinash uchun taklif etilayotgan baholash tizimidir; u tajriba natijalari bilan tasdiqlangan tayyor standart sifatida qaralmasligi lozim.

Muhokama

Tadqiqot natijalari operativ-strategik bo‘g‘in menejerlarini tayyorlashda tizimli va uzluksiz yondashuv muhimligini ko‘rsatadi. AQSH tajribasining asosiy amaliy ahamiyati faqat alohida o‘quv kurslarida emas, balki kasbiy rivojlanishning bosqichlari, rahbarlik darajalariga mos mazmun va strategik boshqaruvga yo‘naltirilgan ta‘limni o‘zaro bog‘lashidadir. O‘zbekiston sharoitida ushbu yondashuvni tatbiq etish milliy me‘yoriy-huquqiy baza va FVVning tashkiliy tuzilmasiga moslashtirilishi zarur. Xususan, PQ-123-son qarorda belgilangan kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirishni rivojlantirish vazifalari taklif etilayotgan modelni milliy tizimga integratsiyalash uchun muhim asos yaratadi [2]. Biroq modelni amaliyotga joriy etishda bir nechta tashkiliy masalalarni hal etish lozim. Birinchidan, operativ-strategik lavozimlar uchun yagona yoki o‘zaro muvofiqlashtirilgan kompetensiyalar profili ishlab chiqilishi kerak. Ikkinchidan, o‘quv dasturlarining mazmuni rahbarlarning real xizmat vazifalariga bog‘lanishi zarur. Uchinchidan, mashg‘ulotlar natijalarini baholashda faqat ishtirok etish yoki kursni tamomlash faktiga emas, balki boshqaruv topshiriqlarini bajarish sifatiga tayanish kerak.



Shuningdek, AQSH tajribasini to'liq ko'chirish maqsadga muvofiq emas. FEMAning tashkiliy vakolatlari, federal va shtat darajalaridagi boshqaruv munosabatlari O'zbekistonning markazlashgan davlat boshqaruvi sharoitidan farq qiladi. Shu bois, milliy modelda vakolatlar taqsimoti, mahalliy boshqaruv organlarining roli, mavjud ta'lim muassasalari imkoniyatlari va amaldagi huquqiy talablar alohida hisobga olinishi lozim. Taklif etilgan modelning afzalligi uning moslashuvchanligidadir: u boshlang'ich kasbiy tayyorgarlikdan tortib, yuqori darajadagi strategik boshqaruvgacha bo'lgan rivojlanish yo'lini qamrab olishi mumkin. Shu bilan birga, modelning amaliy samaradorligi o'quv dasturlarining sifati, tajribali mutaxassislarni jalb etish, mashg'ulotlar uchun zarur resurslar va baholash tizimining ishonchliligiga bog'liq. Keyingi tadqiqotlarda modelni FVVning tegishli ta'lim va malaka oshirish muassasalarida sinovdan o'tkazish, ekspertlar fikrini yig'ish, mashg'ulotlardan oldingi va keyingi natijalarni taqqoslash hamda taklif etilgan ko'rsatkichlarning amaliy yaroqliligini tekshirish tavsiya etiladi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, favqulodda vaziyatlar sohasida operativ-strategik bo'g'in menejerlarini tayyorlash strategik rejalashtirish, resurslarni boshqarish, idoralararo muvofiqlashtirish va qarorlar ijrosini nazorat qilish kabi o'zaro bog'liq kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilishi lozim. Ikkinchidan, AQSHning FEMA/NDEMU tizimidagi bosqichma-bosqich kasbiy rivojlanish tajribasi rahbar kadrlarni ularning kasbiy tajribasi va boshqaruv mas'uliyatiga muvofiq tayyorlash uchun foydali metodik asos bo'la oladi. Uchinchidan, O'zbekiston FVV tizimida ushbu tajribani milliy sharoitga moslashtirish orqali kasbiy ehtiyojlarni aniqlash, tabaqalashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish, ssenariyli mashg'ulotlar tashkil etish, idoralararo hamkorlikni rivojlantirish va natijalarni baholashni birlashtiruvchi modelni joriy etish taklif etiladi. To'rtinchidan, modelning natijadorligini aniqlash uchun strategik rejalar sifati, qarorlarni ishlab chiqish vaqti, resurslardan foydalanish, idoralararo hamkorlik hamda amaliy topshiriqlarning bajarilishi kabi ko'rsatkichlardan foydalanish mumkin. Ushbu mezonlarning aniq chegaralari amaliy sinovlar va ekspert baholashlari asosida belgilanishi lozim. Beshinchidan, taklif etilgan modelni bosqichma-bosqich joriy etish FVV tizimida rahbar kadrlarni tayyorlashning amaliy yo'nalishini kuchaytirishi, o'quv dasturlarini xizmat ehtiyojlariga yaqinlashtirishi va



operativ-strategik boshqaruv sifatini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Biroq bu natijalar model amaliyotda sinovdan o'tkazilib, samaradorligi tasdiqlanganidan keyingina empirik jihatdan asoslangan xulosa sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Federal Emergency Management Agency (FEMA). National Disaster & Emergency Management University (NDEMU): Emergency Management Professional Program. Rasmiy elektron manba. <https://training.fema.gov>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 3-apreldagi PQ-123-son qarori. "Favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish sohasida malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida". Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. <https://lex.uz/uz/acts/-8116480>
3. Federal Emergency Management Agency (FEMA). National Emergency Management Basic Academy, Advanced Academy and Executive Academy. National Disaster & Emergency Management University dasturlari. <https://training.fema.gov>.

Research Science and
Innovation House

